

destructive personality changes are pathological deformation of personal needs and motivations, destructive changes of character and temperament, willful violation of regulation of behavior, the system of interpersonal relations, the formation of an inadequate self-esteem. It was found that personal destruction can be self-destructive as a result of human activities, and targeted external influence, be the result of stressful and crisis situations, manifested in the peculiarities of political thought.

Key words: *personality, crisis, personality destructions, political thinking.*

Завацька Наталія Євгенівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєверодонецьк;

Донець Олеся Іванівна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України;

Журба Анатолій Миколайович – здобувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєверодонецьк.

УДК 316.62:378

Завацька Н.Є., Сєрбін Ю.В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В статті проведено теоретико-методологічний аналіз підходів до проблеми адаптації студентів до навчання у вищих навчальних закладах. Показано, що адаптація студентів до навчання у вищих навчальних закладах – це соціально-психологічний процес встановлення взаємодії особистості та групи, який забезпечує продуктивне виконання провідної діяльності, задоволення основних соціогенних потреб, відповідність рольовим очікуванням референтної групи, переживання стану самоствердження й вираження своїх здібностей. Джерел – 24.

Ключові слова: *студенти, адаптація, вищий навчальний заклад, соціально-психологічні умови адаптації студентів до навчання.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства, який проходить в складних і суперечливих умовах економічної та соціально-політичної нестабільності, підвищує вимоги до мобілізації емоційних, когнітивних, поведінкових ресурсів молоді людини, її постійної готовності до вирішення складних життєвих проблем. Особливої уваги потребує студентська молодь, порушення процесу адаптації якої спотворює її гармонійний особистісний і професійний розвиток, можливість успішної самореалізації, здатність до досягнення всього різноманіття навколишнього світу та культури. За таких умов підвищення адаптивного потенціалу студентства – одне з найважливіших завдань системи освіти і, зокрема, вищих навчальних закладів гуманітарного профілю.

Зміна парадигми освіти від традиційної до суб'єкторієнтованої висуває перед освітніми установами проблему вдосконалення підготовки студентів, становлення їх як висококультурних, компетентних, мобільних, конкурентоспроможних майбутніх фахівців. Натомість у багатьох

дослідженнях показано, що традиційна освітня практика системно ще недостатньо орієнтована на розвиток адаптації студентів до навчання в вищому навчальному закладі (Г. Балл, Ю. Бохонкова, В. Кремень, С. Максименко, Г. Селевко, М. Тоба, Н. Чепелева, Д. Чернілевський, І. Якиманська та ін.) [2; 5 та ін.].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адаптації студентської молоді вивчалася зарубіжними та вітчизняними вченими: активно досліджувалися питання навчальної адаптації студентів вищих навчальних закладів, які розглядалися на пізнавальному (Л. Меншикова, В. Якунін та ін.), емоційному (С. Гапонова, В. Натаров, Т. Немчин, Є. Щукіна та ін.), мотиваційному (О. Корніяка, С. Крягжде, Ф. Рахматуліна та ін.) рівнях; рівні дидактичного бар'єру (Д. Андрєєва та ін.); адаптивних характеристик особистості (О. Алексєєва, С. Пакуліна, Т. Ронгинська, Т. Ткач та ін.). У дослідженнях Д. Богоявленської, Ю. Кулюткіна, Н. Милославої підкреслювалася залежність процесу адаптації від активності особистості в навчальній діяльності.

Порівняно недавно вчені почали досліджувати особливості адаптації до навчальної групи як важливої складової професійного та особистісного розвитку студентів (Г. Андрєєва, В. Бочелюк, О. Самойлов та ін.), резерву просоціальної поведінки та гармонізації міжособистісної взаємодії серед молоді (С. Гарькавець, К. Дубовська, В. Ільїн, Р. Кричевський, Г. Ложкін, О. Філь та ін.), інструменту адаптації та соціалізації (Н. Завацька, Н. Жигайло, Г. Левківська, І. Сингаєвська, М. Яницький та ін.), чинника ефективності освітньо-виховного процесу (М. Аргюшина, Л. Боярин, Л. Журавська, О. Завгородня, З. Карпенко та ін.). Науковцями напрацьована низка засад щодо покращення перебігу адаптації студентів до навчання у закладах освіти та їхньої соціалізації в цілому (О. Блинова, А. Борисюк, В. Бочелюк, І. Ващенко, З. Ковальчук, С. Кузікова, Л. Пілецька, О. Соловйов та ін.) [6; 7; 13; 20 та ін.].

Проте незважаючи на численні дослідження, не реалізовано системний підхід до виділення й диференціації соціально-психологічних умов адаптації студентства до навчання у вищих навчальних закладах, не має погодженості в тлумаченні цього феномену, його структури та функцій. Крім того, розгляд умов адаптації студентів до навчальної діяльності у вищих закладах освіти не достатньо представлено й у соціально-психологічному вимірі. Нестача таких досліджень позначається як на успішності навчання, так і на процесі адаптації майбутнього фахівця-гуманітарія в цілому, його ефективній соціалізації та інтеграції в суспільстві.

Мета статті – розкрити теоретико-методологічні засади вивчення проблеми адаптації студентів до навчання у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становили: принципи системного підходу в психології (Б. Ломов, В. Ганзен, Г. Костюк, О. Леонтєв, В. Мерлін, В. Семиченко, Г. Щедровицький); генетичний підхід до аналізу становлення особистості на різних вікових етапах життя (С. Максименко); концепції розвитку особистості як активного суб'єкта життєдіяльності (О. Асмолов, Д. Леонтєв, В. Москаленко, С. Рибалко, В. Скребець та ін.) та професійної діяльності (К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, О. Бондарчук, А. Брушлинський, В. Казмиренко); теорії: соціальної ідентичності (Г. Тедшфел, Дж. Тернер), самокатегоризації (П. Оукс, М. Хогг, П. Уллах), інформаційного і нормативного соціального впливу (М. Дойч, Г. Джерарда), соціального порівняння Л. Фестінгера, самоактуалізації (О. Бодальов, Б. Братусь, Є. Вахромов, А. Маслоу, В. Петровський, К. Роджерс та ін.), самодетермінації (Е. Десі, О. Калітеєвська, Р. Мей, Р. Райан, Е. Фромм, В. Франкл); підходи до вікових особливостей особистісного та професійного

становлення студентів (Б. Ананьєв, Л. Балабанова, О. Винославська, М. Заброцький, Е. Зеєр, А. Реан); особливості адаптації та соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства (Ю. Бохонкова, В. Бочелюк, С. Гарькавець, М. Журба, В. Москаленко ін.); концептуальні підходи до вивчення проблем соціальної групи (Л. Карамушка, А. Коваленко, С. Московичі, Дж. Тернер, Л. Фестінгер); концепції психічної та соціально-психологічної адаптації та дезадаптації особистості (Н. Завацька, О. Кокун, Г. Ложкін, М. Макаренко, О. Малхазов, А. Реан); положення і принципи активного соціально-психологічного навчання (І. Ващенко, О. Блинова, З. Ковальчук, Л. Пілецька, Т. Яценко).

Встановлено, що адаптація особистості визначається як процес її оптимальної взаємодії з середовищем, який дозволяє їй задовольняти актуальні потреби й реалізовувати пов'язані з ними значущі цілі, що забезпечує відповідність її діяльності та поведінки вимогам соціального середовища (Г. Андрєєва, Ф. Березін, Н. Завацька, С. Ларіонова, Т. Шибутані та ін.).

Визначено, що дослідження процесу адаптації особистості здійснюється за такими напрямками: за типами (нормальний і девіантний) (А. Налчаджян); формами (пасивна або активна позиції, обережна установка, власне пристосування) (В. Селіванов); рівнями протікання (індивідуально-психологічний і соціально-психологічний) (Ф. Березін); стратегіями (активні – шляхом перетворення і фактичного усунення проблемної ситуації (переадаптації); пасивні – зі збереженням ситуації (унікнення)) (Ю. Мухітова, Н. Свіридов); адаптивними механізмами (В. Асєєв, Г. Балл) [1; 2; 19 та ін.].

З'ясовано, що адаптація є динамічним, безперервним процесом, у якому задіяні, з одного боку, фізіологічні, психічні та психологічні механізми особистості, з іншого, – умови та зміни соціального середовища, у якому відбувається її життєдіяльність (А. Айдаралієв, А. Максимов, Ф. Василюк, Л. Костюкова, Р. Лазарус, Є. Зав'ялова, Т. Карцева, В. Серенкова, П. Шихирєв та ін.), зокрема, здійснюється навчання.

Шляхом теоретичного аналізу підходів до вивчення студентства як особливої вікової (Ш. Бюлер, Л. Виготський, Р. Гоулд, Е. Еріксон, Х. Ремшмідт, С. Саарі, Н. Ткачова, Г. Шихі та ін.) та соціальної групи (А. Власенко, І. Зимня, Т. Іщенко, Ю. Колесніков, А. Семашко та ін.) виокремлено основні категорії, за якими можна охарактеризувати студентську молодь як суб'єкт адаптації: *соціальна ситуація розвитку* (диференціація й сепарація від батьків (Р. Гоулд, Е. Гоффман, Д. Левінсон, К. Фопель та ін.)); *психологічні новоутворення* юнацького віку (набуття зрілої ідентичності (Б. Братусь, Е. Еріксон, Б. Зейгарник, В. Слободчиков, Г. Шихі та ін.), засвоєння соціальних ролей (Е. Еріксон, Ч. Кулі, Х. Ремшмідт та ін.), психологічна готовність до самовизначення (Л. Божович, І. Кон, В. Моргун, Н. Ткачева, Р. Шерман, Л. Шнейдер та ін.), побудова життєвих планів у часовій перспективі (Л. Божович, І. Дубровіна, С. Саарі), визначення сенсу життя, вироблення життєвої позиції, обрання та початок опанування професії (Б. Ананьєв, І. Кон, В. Лісовський та ін.)); *провідна діяльність* (навчально-освітня, що формує такі основні особистісні якості як відповідальність; уміння об'єктивно займати позицію будь-якого учасника діяльності; засвоєння правил поведінки, які виступають одним із компонентів у структурі моралі особистості (Б. Ананьєв, М. Дьяченко, Ю. Колесніков, С. Максименко, Б. Рубін та ін.)).

Встановлено, що трансформаційні процеси загострили проблеми студентської молоді, адаптація до навчання якої в умовах вищих навчальних закладів відбувається ускладнено (Ю. Бохонкова, Л. Боярин, М. Бриль, Т. Дріга, Л. Єременко, В. Москаленко, В. Мясенко, В. Харченко, Н. Чепельєва, Ю. Швалб). Крім того, спостерігається послаблення зв'язку

студентів із соціально-груповим оточенням, розмивання консолідуючих ціннісних основ, криза процесу ідентифікації, виникнення бар'єрів взаємодії, що заважає розвитку організаційних, комунікативних та творчих здібностей, адаптації особистості у вищому навчальному закладі й в студентській групі (О. Бондарчук, І. Ващенко, О. Гаженко, Л. Карамушка, Г. Лактіонова, М. Міщенко, Л. Сокурянська, Ю. Трофимов та ін.).

Зокрема, роль групового впливу на формування та розвиток особистості, її соціально-психологічну адаптацію відзначається у працях Г. Андрєєвої, І. Блонського, Г. Балла, О. Солодухової, Л. Орбан-Лембрик та ін. Згідно з концепцією А. Петровського, характер розвитку особистості визначається рівнем розвитку групи, до якої вона належить і, в яку вона інтегрована. В дослідженнях В. Агєєва, В. Бакєєва, І. Волкова, О. Донцова, М. Обозова, К. Платонова рівень розвитку групи розглянуто як основний параметр міжособистісних стосунків осіб, що входять до неї. Визначено моделі розвитку студентської групи та її основні параметри: зміст та цінності спільної діяльності (А. Петровський), активність особистості (О. Дусавицький), зміст моральної спрямованості групи та організаційна єдність (Л. Уманський), групова згуртованість (О. Лутошкін), організаційна структура (Е. Воутилайнен, Т. Санталайнен). Проте у більшості психологічних та педагогічних досліджень переважають погляди на студента тільки як на суб'єкт навчання, без належної уваги на детермінацію його статусного положення в групі, взаємин із одногрупниками. За нашим припущенням, спотворення процесу адаптації студентів може відбуватися завдяки неможливості індивідуалізуватися, а потім інтегруватися в групі, що призводить до незадоволення потреби в спілкуванні та самоствердженні й не сприяє успішності навчання. Тому, проблему адаптації студентів до навчання у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю ми пропонуємо вирішувати через призму їх включення в соціальне середовище групи з різним рівнем її розвитку. При цьому поняття «соціальне середовище групи» розглядається нами як сукупність взаємовпливів студентів, професорсько-викладацького складу, батьків у ході навчально-виховного процесу, що передбачає поширення соціального досвіду всіх зазначених груп на основі взаємопроникнення їхніх субкультур.

Зазначене актуалізує визначення соціально-психологічних умов адаптації студентської молоді до навчання у вищих навчальних закладах на основі використання системних (Б. Ананьєв, П. Анохін, В. Ганзен, Б. Ломов, С. Максименко, В. Мерлін, В. Семиченко, Г. Щедровицький та ін.) концептуальних побудов, у яких враховується багатомірність та багаторівневість явищ, що розглядаються.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Встановлено, що процес адаптації студентської молоді до навчання у вищій школі, який відбувається в складних реаліях трансформаційного соціуму, висуває нові вимоги до системи освіти. Модель майбутнього фахівця, випускника сучасного вузу ґрунтується на якісно новому співвідношенні професійного та громадянського розвитку, передбачає концентрацію уваги на формуванні якостей, які забезпечують соціально-психологічну компетентність, що віддзеркалює здатність до ефективного входження в спільноту, вміння співпрацювати, та передусім потребує визначення соціально-психологічних умов успішності його адаптації до навчання.

З'ясовано, що особливій уваги потребує процес адаптації до навчання студентів вищих навчальних закладів, зумовлений взаємодією чинників психологічного (когнітивні, емоційні, вольові) та соціально-психологічного (суспільні стереотипи, соціальний статус та роль, соціальна ідентичність тощо) змісту. Означене набуває актуальності й зважаючи на те, що

студенти усебічно осягають духовну культуру, відтворюють себе у власній людській цінності, пізнають глибини суспільних наук, усвідомлюють сенс власного життя та життя інших людей, стають носіями знань і поглядів на навколишній світ.

Поліаспектність процесу адаптації студентської молоді до навчання в умовах вищих навчальних закладів вимагає його вивчення в кількох аспектах – адаптована особистість та адаптивне середовище – з урахуванням соціально-психологічних особливостей студентів і специфіки навчання за фахом. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми соціально-психологічної адаптації студентів навчання у вищих навчальних закладах. Подальша робота має полягати у визначенні гендерних особливостей розвитку адаптивності студентів під час їхнього професійного становлення у вищих навчальних закладах та розробці комплексних програм адаптації до навчання студентів природничих і технічних спеціальностей.

Література

1. Асеев В.Г. Теоретические аспекты проблемы адаптации / В.Г. Асеев // Адаптация учащихся и молодежи к трудовой и учебной деятельности / Под ред. В.Г. Асеева. – Иркутск : Изд-во Иркутского гос. пед. ин-та, 1986. – С. 3 – 17.
2. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопр. психол. – 1989. – № 1. – С. 92 – 100.
3. Барлас Т.В. Особенности социально-психологической адаптации при психосоматических и невротических нарушениях / Т.В. Барлас // Психол. журн. – 1994. – № 6. – С. 116 – 120.
4. Бенедиктов Б.А. Психология обучения и воспитания в высшей школе / Б.А. Бенедиктов, С. Б. Бенедиктов. – Мн. : Вышэйш. шк., 1983. – 223 с.
5. Бохонкова Ю. О. Возможности коррекции личностных факторов социально-психологической адаптации / Ю. О. Бохонкова // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С. 45–54.
6. Бочелюк В. Й. Соціально-психологічні особливості самореалізації особистості в сучасному суспільстві : монографія / За ред. В. Й. Бочелюка. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2009. – 280 с.
7. Боярин Л. В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації молоді у психологічній літературі / Л. В. Боярин // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2013. – № 3(32). – С. 54–60.
8. Ващенко І.В. Критерії діагностики рівня професійної мобільності у викладачів вищої школи і студентів / І.В. Ващенко // Проблеми сучасної психології : Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка ; Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Вип. 19. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – С. 97 – 105.
9. Верещагин В.Ю. Философские проблемы теории адаптации человека / В.Ю. Верещагин. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1988. – 164 с.
10. Гапонова С.А. Особенности адаптации студентов вузов в процессе обучения / С.А. Гапонова // Психол. журн. – 1994. – Т.15. – № 3. – С. 131 –135.
11. Данияров С.Б. Взаимосвязь физиологических и психологических показателей в процессе адаптации у студентов / С.Б. Динаярова, В.В. Соложенкин, И.Г. Краснов // Психол. журн. – 1989. – № 1. – С. 99 –105.
12. Дубовицкая Т.Д. Методика диагностики направленности учебной мотивации / Т.Д. Дубовицкая // Психологическая наука и образование. – 2002. – № 2. – С. 42 – 45.

13. Завацька Н. Є. Адаптивна функція самосвідомості особистості в процесі освоєння нової соціальної ролі / Н. Є. Завацька, К.І. Пчельнікова // Наукові записки Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 34. – С. 139–148.
14. Кличева З.Б. Некоторые итоги изучения адаптации студентов ЛГУ / З.Б. Кличева, Н.В. Кондратова, Е.Э. Смирнова // Психологические и социально-психологические особенности адаптации студенчества. –Ереван, 1973. – С. 130 – 133.
15. Кокун О. М. Аналіз поняття адаптаційних можливостей людини / О. М. Кокун // Проблеми заг. та пед. психол. : Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К. : Гнозис, 2002. – Т. IV. – Ч. 5. – С. 137–140.
16. Колызаева Н.Г. Динамика характеристик личности студентов // Психологические проблемы трудовой подготовки учащихся / Н.Г. Колызаева // Психология и высшая школа. – 1989. – С. 124 – 125.
17. Кончанин Т.К. К вопросу о социальной адаптации молодежи / И.С. Кончанин // Воспитание студенчества. – Ч.2. – Тарту, 1971. – С. 89 – 91.
18. Лагерев В.В. Адаптация студентов к условиям обучения в техническом вузе и особенности организации учебно-воспитательного процесса с первокурсниками / В.В. Лагерев // Содержание, формы и методы обучения в высшей школе. – Вып. 3. – М. : НИИВО, 1991. – 48 с.
19. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности. (Формы, механизмы и стратегии) / А.А. Налчаджян. – Ереван : Изд-во АН Армении, 1988. – 263 с.
20. Пілецька Л. С. Феноменологія спілкування в контексті проблеми соціалізації студентської молоді / Л.С. Пілецька // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2009. – Т 11. – Ч.1. – С. 435-444.
21. Селиванов В.И. Взаимосвязь воли и самоконтроля в учебной деятельности студентов / В.И. Селиванов, С.А. Гаврилина // Психол.журн. – 1991. – № 5. – С. 44 – 50.
22. Солодухова О. Г. Психологічні механізми адаптації та соціалізації особистості / О. Г. Солодухова, В. Л. Солодухов // Вісник Харківського держ. ун-ту. – Х. : ХДУ, 1999. – № 439. – Ч. 4, 5. – С. 342–346.
23. Терещенко А.Г. Изменения особенностей психических процессов у студентов в связи с адаптацией к учебной деятельности / А.Г. Терещенко // Адаптация учащихся и молодежи к трудовой и учебной деятельности / Под ред. В.Г. Асеева. – Иркутск : Изд-во Иркутского гос. пед. ин-та, 1986. – С. 89 – 103.
24. Яницкий М.С. Состояния психической дезадаптации у студентов и пути оптимизации адаптационного процесса в вузе / М.С. Яницкий // Вопросы общей и дифференциальной психологии. – Кемерово : Кемеровский гос. ун-т, 1998. – С. 58 – 67.

Транслітерація

1. Aseev V.G. Teoreticheskie aspekty problemy adaptacii / V.G. Aseev // Adaptacija uchashhihsja i molodezhi k trudovoj i uchebnoj dejatel'nosti / Pod red. V.G. Aseeva. – Irkutsk : Izd-vo Irkutskogo gos. ped. in-ta, 1986. – S. 3 – 17.
2. Ball G.A. Ponjatie adaptacii i ego znachenie dlja psihologii lichnosti / G. A. Ball // Vopr. psihol. – 1989. – № 1. – S. 92 – 100.

3. Barlas T.V. Osobennosti social'no-psihologicheskoy adaptacii pri psihosomaticeskikh i nevroticheskikh narushenijah / T.V. Barlas // Psihol. zhurn. – 1994. – № 6. – S. 116 – 120.
4. Benediktov B.A. Psihologija obuchenija i vospitanija v vysshej shkole / B.A. Benediktov, S. B. Benediktov. – Mn. : Vyshhejsjsh. shk., 1983. – 223 s.
5. Bohonkova Ju. O. Mozhlivosti korekcii osobistisnih chinnikov social'no-psihologichnoï adaptacii / Ju. O. Bohonkova // Social'na psihologija. – 2005. – № 2 (10). – C. 45–54.
6. Bocheljuk V. J. Social'no-psihologichni osoblivosti samorealizacii osobistosti v suchasnomu suspil'stvi : monografija / Za red. V. J. Bocheljuka. – Zaporizhzhja : Klasichnij privat. un-t, 2009. – 280 s.
7. Bojarin L. V. Teoretichnij analiz vivchennja problemi social'noï adaptacii molodi u psihologichnij literaturi / L. V. Bojarin // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Shidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalja. – Lugans'k : Vid-vo SNU im. V. Dalja, 2013. – № 3(32). – S. 54–60.
8. Vashhenko I.V. Kriterii diagnostiki rivnja profesijnoï mobil'nosti u vkladachiv vishhoï shkoli i studentiv / I.V. Vashhenko // Problemi suchasnoï psihologii : Zb. nauk. pr. Kam'janec'-Podil'skogo nac. un-tu im. Ivana Ogienko ; In-tu psihologii im. G.S. Kostjuka NAPN Ukraïni. – Vip. 19. – Kam'janec'-Podil'skij : Aksioma, 2013. – S. 97 – 105.
9. Vereshhagin V.Ju. Filosofskie problemy teorii adaptacii cheloveka / V.Ju. Vereshhagin. – Vladivostok : Izd-vo Dal'nevostochnogo un-ta, 1988. – 164 s.
10. Gaponova S.A. Osobennosti adaptacii studentov vuzov v processe obuchenija / S.A. Gaponova // Psihol. zhurn. – 1994. – T.15. – № 3. – S. 131–135.
11. Danijarov S.B. Vzaimosvjaz' fiziologicheskikh i psihologicheskikh pokazatelej v processe adaptacii u studentov / S.B. Dinजारova, V.V. Solozhenkin, I.G. Krasnov // Psihol. zhurn. – 1989. – № 1. – S. 99–105.
12. Dubovickaja T.D. Metodika diagnostiki napravlenosti uchebnoj motivacii / T.D. Dubovickaja // Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. – 2002. – № 2. – S. 42 – 45.
13. Zavač'ka N. E. Adaptivna funkcija samosvidomosti osobistosti v procesi osvoennja novoï social'noï roli / N. E. Zavač'ka, K.I. Pchel'nikova // Naukovi zapiski In-tu psihol. im. G. S. Kostjuka APN Ukraïni / Za red. akad. S. D. Maksimenka. – K. : Milenium, 2007. – Vip. 34. – S. 139–148.
14. Klicheva Z.B. Nekotorye itogi izuchenija adaptacii studentov LGU / Z.B. Klicheva, N.V. Kondratova, E.Je. Smirnova // Psihologicheskije i social'no-psihologicheskije osobennosti adaptacii studenčestva. –Erevan, 1973. – S. 130 – 133.
15. Kokun O. M. Analiz ponjattja adaptacijnih mozhlivostej ljudini / O. M. Kokun // Problemi zag. ta ped. psihol. : Zb. nauk. prac' In-tu psihol. im. G. S. Kostjuka APN Ukraïni / Za red. S. D. Maksimenka. – K. : Gnozis, 2002. – T. IV. – Ch. 5. – S. 137–140.
16. Kolyzaeva N.G. Dinamika harakteristik lichnosti studentov // Psihologicheskije problemy trudovoj podgotovki uchashhihsja / N.G. Kolyzaeva // Psihologija i vysshaja shkola. – 1989. – S. 124 – 125.
17. Konchanin T.K. K voprosu o social'noj adaptacii molodezhi / I.S. Konchanin // Vospitanie studenčestva. – Ch.2. – Tartu, 1971. – S. 89 – 91.
18. Lagerev V.V. Adaptacija studentov k uslovijam obuchenija v tehničeskom vuze i osobennosti organizacii uchebno-vospitatel'nogo processa s pervokursnikami / V.V. Lagerev // Soderzhanie, formy i metody obuchenija v vysshej shkole. – Vyp. 3. – M. : NIIVO, 1991. – 48 s.

19. Nalchadzhan A.A. Social'no-psihologicheskaja adaptacija lichnosti. (Formy, mehanizmy i strategii) / A.A. Nalchadzhan. – Erevan : Izd-vo AN Armenii, 1988. – 263 s.
20. Pilec'ka L. S. Fenomenologija spilkuvannja v konteksti problemi socializacii students'koï molodi / L.S. Pilec'ka // Problemi zagal'noi ta pedagogichnoi psihologii : zb. nauk. prac' In-tu psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraïni. – K., 2009. – T 11. – Ch.1. – S. 435-444.
21. Selivanov V.I. Vzaimosvjaz' voli i samokontrolja v uchebnoj dejatel'nosti studentov / V.I. Selivanov, S.A. Gavrilina // Psihol.zhurn. – 1991. – № 5. – S. 44 – 50.
22. Soloduhova O. G. Psihologichni mehanizmi adaptacii ta socializacii osobistosti / O. G. Soloduhova, V. L. Soloduhov // Visnik Harkivs'kogo derzh. un-tu. – H. : HDU, 1999. – № 439. – Ch. 4, 5. – S. 342–346.
23. Tereshhenko A.G. Izmenenija osobennostej psihicheskikh processov u studentov v svjazi s adaptaciej k uchebnoj dejatel'nosti / A.G. Tereshhenko // Adaptacija uchashhihsja i molodezhi k trudovoj i uchebnoj dejatel'nosti / Pod red. V.G. Aseeva. – Irkutsk : Izd-vo Irkutskogo gos. ped. in-ta, 1986. – S. 89 – 103.
24. Janickij M.S. Sostojanija psihicheskoi dezadaptacii u studentov i puti optimizacii adaptacionnogo processa v vuze / M.S. Janickij // Voprosy obshhej i diferencial'noj psihologii. – Kemerovo : Kemerovskij gos. un-t, 1998. – S. 58 – 67.

Завацкая Н.Е., Сербин Ю.В.

Теоретико-методологические основы изучения проблемы адаптации студентов к обучению в высших учебных заведениях

В статье проведен теоретико-методологический анализ подходов к проблеме адаптации студентов к обучению в высших учебных заведениях. Показано, что адаптация студентов к обучению в высших учебных заведениях - это социально-психологический процесс установления взаимодействия личности и группы, обеспечивающий продуктивное выполнение ведущей деятельности, удовлетворение основных социогенных потребностей, соответствие ролевым ожиданиям референтной группы, переживание состояния самоутверждения и выражения своих способностей. Источников – 24.

Ключевые слова: студенты, адаптация, высшее учебное заведение, социально-психологические условия адаптации студентов к обучению.

Zavatskaya N.E., Serbin Yu. V.

Theoretical and methodological basis of studying the problem of adaptation of students to learning in higher education

In the article the theoretical and methodological approaches to the analysis of adaptation of students to learning in higher education. It is shown that the adaptation of students to study in higher education - a social-psychological process of establishing interaction between individuals and groups, providing productive performance of leading activity, satisfaction of basic needs sociogenic, compliance with role expectations reference group, the experience of the state of self-affirmation and expression of their abilities. Sources – 24.

Key words: students, adaptation, higher educational establishments, social and psychological conditions of adaptation of students to learn.

Завацька Наталія Євгенівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Сербін Юрій Вікторович – старший викладач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК 159.923:159.938

Ковалёва М.В.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ВРЕМЕННЫХ ДЕЦЕНТРАЦИЙ С ПСИХОЛОГИЧЕСКИМИ ЗАЩИТНЫМИ МЕХАНИЗМАМИ

В статье рассмотрены типы временных ориентаций – трансспективной, перспективной, ретроспективной и проведен анализ проявления психологических защит. Составлен психологический портрет среднестатистического субъекта с выделенным нами классом временной ориентации и защитных механизмов.

Ключевые слова: *временная децентрация, психологическое время, психологические защитные механизмы, временная ориентации.*

Постановка проблемы. Децентрация является классической для психологии категорией, используемой для анализа процессов когнитивного развития личности, формирования ее моральной зрелости и процессов социализации. Механизм децентрации, как способность к восприятию точки зрения другого человека, являясь универсальным психологическим свойством, обеспечивает продуктивное поведение человека в процессе жизнедеятельности.

Понятие временной децентрации, по мнению исследователей, предложивших его эмпирическую разработку, является одним из центральных в проблематике психологического времени. Благодаря психологическим механизмам, обеспечивающим временное децентрирование человек способен «к объемному видению» каждого момента жизни с точки зрения любого другого момента, к целостному осознанию своего жизненного пути, к расширению своей картины времени жизни и ее осмыслению как в автобиографическом так и в историческом контекстах [1]. «Жить в прошлом» или «жить в будущем» фактически означает превращение психологического прошлого или будущего в настоящее. Такое взаимопревращение темпоральных составляющих психологического времени, возможно, с точки зрения Е.И. Головахи и А.А. Кроника, благодаря наличию у человека особых механизмов временной децентрации. Временная децентрация определяется учеными как способность личности взглянуть на свою жизнь с любой временной позиции, с любого хронологического момента времени жизни, даже с такого, который выходит за ее пределы.

Децентрация является классической для психологии категорией, используемой для анализа процессов когнитивного развития личности, формирования ее моральной зрелости и процессов социализации. Механизм децентрации, как способность к восприятию точки зрения другого человека, являясь универсальным психологическим свойством, обеспечивает продуктивное поведение человека в процессе жизнедеятельности. Децентрация предполагает